

ДИНАМІКА ВВП ЯК ЗАПОБІЖНИК ПОДОЛАННЯ БІДНОСТІ

Н. І. Жужукіна, А. О. Корспова

Національний університет харчових технологій

У статті досліджено динамічні та структурні процеси формування валового внутрішнього продукту України (ВВП), розглянуто основні показники, які впливають на його рівень. Зокрема, проаналізовано вплив тіньового сектору та рівня безробіття на процес формування валового внутрішнього продукту. Показано, що наявність тіньового сектору в країні не повинна розглядатися як суто негативне явище.

Визначено взаємозв'язки між динамікою валового внутрішнього продукту і показниками мінімальної та середньої заробітних плати, мінімальним прожитковим рівнем, купівельною спроможністю населення в контексті сучасних умов господарювання, детальні описи яких подано за допомогою рисунків і діаграм. Зазначено, що одночасне зростання темпів валового внутрішнього продукту й середньої заробітної не завжди є економічно обґрунтованим та може бути пов'язане з особливостями статистичних розрахунків і впливом інших факторів, які не мають прямолінійного впливу на його рівень. Наведено дані щодо рівня валового внутрішнього продукту за останні вісім років і подано порівняльний опис структурного складу валового внутрішнього продукту за 2010 та 2017 роки. Доведено, що, окрім економічних показників, при розробці стратегій подолання бідності велику роль відіграє ментальність і рівень соціальної свідомості та відповідальності суспільства. Розглянуто практику зарубіжних країн у контексті впливу економічної ментальності суспільства на процес формування економіки.

Особливу увагу приділено проблемам розподілу ВВП і напрямам подолання бідності. Встановлено залежність між кількістю інвестицій у країні та їх впливом на формування лінійного зв'язку між зростанням економіки і валового внутрішнього продукту. Надано порівняльну характеристику розмірів ВВП України та інших країн світу та розроблено пропозиції щодо вирішення проблеми подолання бідності в країні. Зазначено, що для забезпечення довгострокового зростання темпів валового внутрішнього продукту особливу увагу варто звертати не тільки на економічний, але й на морально-етичний стан суспільства.

Ключові слова: *обсяг ВВП, ВВП на душу населення, подолання бідності, динаміка ВВП, структура ВВП, показники рівня та якості життя.*

Постановка проблеми. В контексті світових змін і сучасних умов господарювання останні міжнародні форуми в галузі економіки розглядають проблему бідності як одне з найважливіших питань. На жаль, проблема бідності не обходить і Україну. Одним із базових чинників для подолання цієї проблеми вважається динаміка ВВП на душу населення як основи зростання економіки та добробуту населення.

За розміром ВВП на душу населення у 2018 р. Україна посіла останнє місце у рейтингу серед країн-сусідів. Так, в Україні розмір ВВП становив 2964 дол. США, тоді як у Молдові — 3227, Білорусії — 6020, Росії — 10950, Румунії — 12189, Польщі — 14469, Угорщині — 16016, Словаччині — 19642 дол. США. До того ж рівень ВВП на душу населення в Україні у 27 разів менший від розміру цього показника трійки найбагатших країн світу (Люксембург — 113954, Швейцарія — 83583, Норвегія — 82372 дол. США) [1]. Все це свідчить про актуальність цієї проблеми і потребує визначення напрямків її розв'язання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зростання ВВП у класичній економічній теорії розглядається як база подолання бідності і, як наслідок, підвищення добробуту населення. Зокрема, ця залежність за умов повної зайнятості досить чітко демонструється в законі Оукена, за яким збільшення рівня безробіття на 1% зменшує ВВП на 2,5% і навпаки. Звісно, це факти, з якими не можна сперечатися, але разом з тим не завжди повністю прослідковується лінійний зв'язок між темпами зростання ВВП на душу населення і динамікою зростання основних показників, які характеризують добробут населення, — розміром середньої та мінімальної заробітних плат, купівельної спроможності населення.

Коли населення не відчуває зв'язку між своїм рівнем забезпеченості і зростанням ВВП, йому пояснюють, що це пов'язано з методиками розрахунку або інфляційними процесами. Водночас будь-який економічний фахівець знає як можна нівелювати питання, пов'язані зі статистичними особливостями розрахунку ВВП, проте це скоріше маніпулятивний аргумент.

З іншого боку, до загальних напрямків зростання ВВП в Україні розглядається необхідність структурних реформ, подолання корупції, зменшення тіньового бізнесу. Дійсно, ці шляхи досить чітко відображаються на зміні ВВП, але при цьому існують й інші менш відомі чинники.

Метою статті є визначення зв'язку між зростанням ВВП і добробутом населення на підставі структурного, динамічного та пофакторного аналізів.

Викладення основних результатів дослідження. Номінальний ВВП на душу населення характеризує кількість загального обсягу товарів і послуг, які були вироблені чи реалізовані в країні за цінами, встановленими на момент здійснення операцій. Зростання цього показника в Україні у період з 2015 р. до 2018 р. складало 82,2% [2], проте його збільшення аж ніяк не свідчить про зростання добробуту населення. Для оцінки реальних обсягів товарів і послуг потрібно використовувати значення реального ВВП на душу населення, для розрахунку якого використовується індекс цін, що враховує зміну загального рівня цін на товари і послуги у часі.

Таблиця 1. Співвідношення між номінальним та реальним ВВП на душу населення в Україні за 2010—2018 роки

Рік	Номінальний ВВП на душу населення, грн	Індекс цін	Реальний ВВП на душу населення, грн
1	2	3	4
2010	23600,40	109,1	21631,90
2011	28813,90	104,6	27546,75

Продовження таблиці 1

1	2	3	4
2012	30912,50	99,8	30974,45
2013	31988,70	100,5	31829,55
2014	35834,00	124,9	28690,15
2015	46210,20	143,3	32247,17
2016	55853,50	112,4	49691,73
2017	70224,30	113,7	61762,80
2018	84192,00	109,8	76677,60

Примітка: складено авторами на основі [2].

Як видно з розрахунків, починаючи з 2010 р. і до 2013 р. реальний ВВП постійно зростає, але нестабільна економічна та політична ситуація у 2014 р. призвела до його зниження. Проте за останні чотири роки значення обсягу реального ВВП на душу населення знов мало тенденцію до постійного збільшення. Звісно, така динаміка демонструє позитивні зміни в економіці, але варто зазначити, що це необов'язково є результатом зростання економіки країни, але й може бути пов'язано з таким фактором, як зміни в кількості населення України, що неухильно зменшується, і в період 2010—2018 рр. скоротилось на 3809,7 тис. осіб [2]. Тож темпи зменшення населення випереджають темпи зростання економіки.

Водночас, окрім зміни кількісного значення ВВП за останні роки, досить помітно змінився структурний склад ВВП.

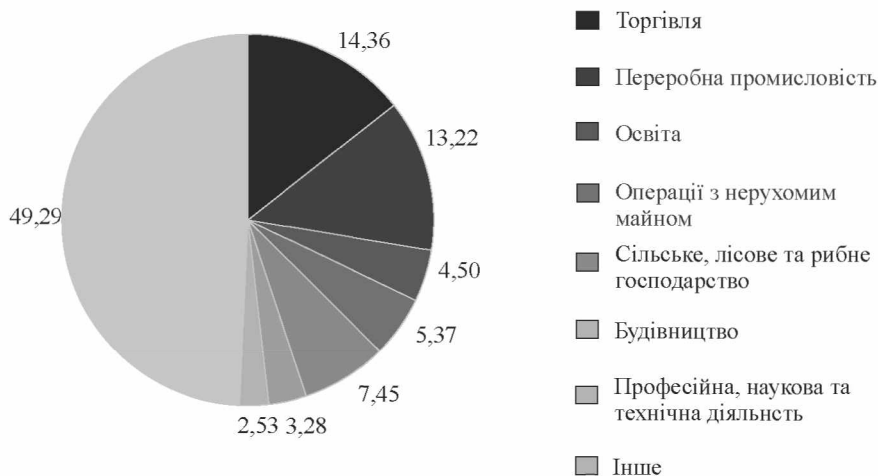

Рис. 1. Структурний склад ВВП України за 2010 рік,
побудовано авторами на основі [3]

Можна відмити (рис. 1, 2), що якщо раніше ВВП переважно формувалось за рахунок переробної промисловості, будівництва, торгівлі, то зараз все більшої питомої ваги набирають такі галузі, як сільське, лісове та рибне господарство, операції з нерухомим майном, а також професійна, наукова й технічна діяльність.

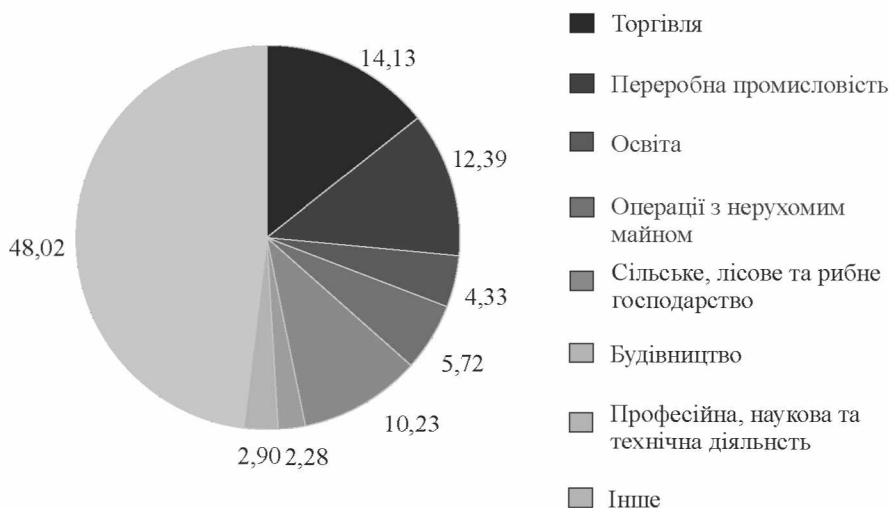

Рис. 2. Структурний склад ВВП України за 2017 рік, побудовано авторами на основі [3]

В умовах зменшення реальних якісних продуктів у світі і переходу на сурогатні продукти через брак перших Україна може стати лідером на ринку, оскільки в країні досить велику частку у формуванні ВВП займає агропромисловий комплекс.

Однак деіндустріалізація, яка спостерігається у цій структурі, зокрема в умовах агресивної політики країни-сусіда і необхідності розвитку воєнно-промислового комплексу, потребує додаткових інвестицій й окремої уваги з боку держави та іноземних інвесторів.

Ще одним важливим показником для оцінки добробуту населення є рівень його купівельної спроможності. Купівельна спроможність відображає кількість одиниць товару (послуг), яку може придбати окремих громадянин за середню заробітну плату.

Протягом 2018 р. купівельна спроможність населення України зазнала змін. Так, купівельна спроможність населення за одинадцять місяців 2018 р. знизилась на 10%, причому споживчі ціни зросли на 9,8%. Зокрема, ціни на продукти харчування зросли в середньому на 8,1%, на алкоголь і тютюнові вироби — на 17,9%, на природний газ — на 22,9%, на охорону здоров'я — на 8,9%, на одяг і взуття — на 2%, на транспорт — на 12,9% (найбільше — на автодорожній пасажирський транспорт — 30%), на 13,4% подорожчала освіта, а послуги зв'язку — на 15,1% [4]. Особливо збільшився так званий індекс борщу, який дає можливість оцінити реальний вплив інфляції на населення (з 29 грн до 56,5 грн).

Як видно з графіка (рис. 3), за період 2013—2018 рр. ціни зросли на всі продукти харчування. Найменше ціна зросли на олію (248%), свинину (269%) та картоплю (292%), далі гречка (313%) та рис (341%), на хліб пшеничний і курку ціни зросли найбільше (447% і 474% відповідно).

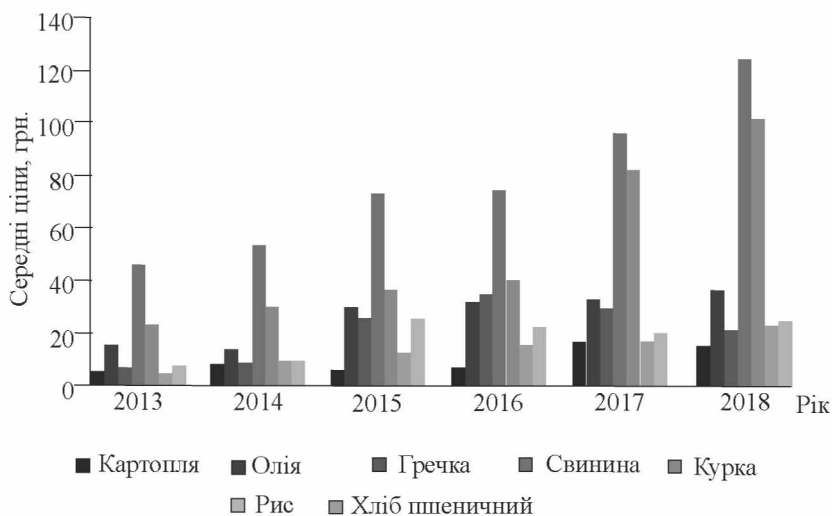

Рис. 3. Середні ціни на продукти харчування в Україні 2013—2018 рр., побудовано авторами на основі [2]

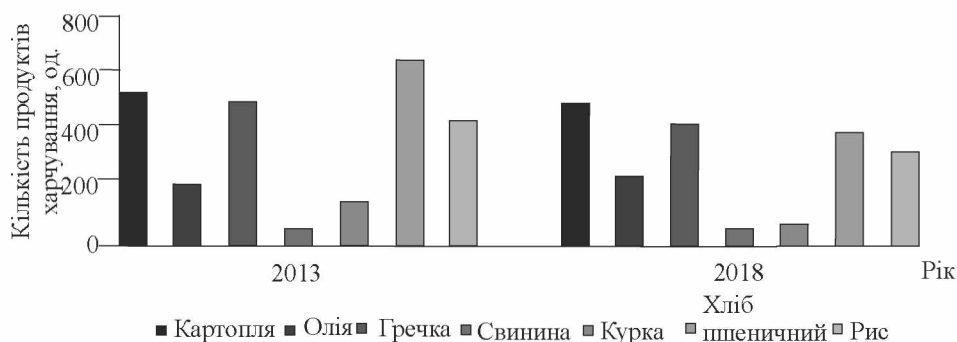

Рис. 4. Кількість продуктів харчування, які можна придбати на середню заробітну плату у 2013—2018 роках, побудовано авторами на основі [2]

У цілому в 2018 р. порівняно з 2015 р. купівельна спроможність населення України знизилась майже на всі продуктів, на середню заробітну плату у 2018 р. українці можуть купити більше лише 1 кг свинини та 20 л олії.

За період 2017—2018 рр. загалом купівельна спроможність українців на продукти, що підлягають державному моніторингу, зросла на 15 видів продуктів, зменшилась на 14 продуктів, на 2 види залишилась незмінною [2].

За 2013—2018 р. середня заробітна плата зросла на 5601 грн або на 172%, (8866 грн у 2018 р.; 3265 грн у 2013 р.), при чому ціни зросли на 248—474%, купівельна спроможність у середньому зменшилась в 1,3 раза [2].

Оскільки ВВП характеризує кількість вироблених товарів і послуг, то не важко здогадатися, що виробники товарів і послуг сплачують податки до державного бюджету. З бюджету отримують заробітну плату вчителі, викладачі, лікарі, інші держпрацівники, а також виплачується соціальне забезпечення. Відповідно, ВВП має прямий зв'язок з рівнем заробітної плати в Україні, чим

більше виробляється товарів і послуг в країні, тим більший дохід держави, і, як наслідок, вона може виділяти більше коштів на оплату праці вищезазначених працівників.

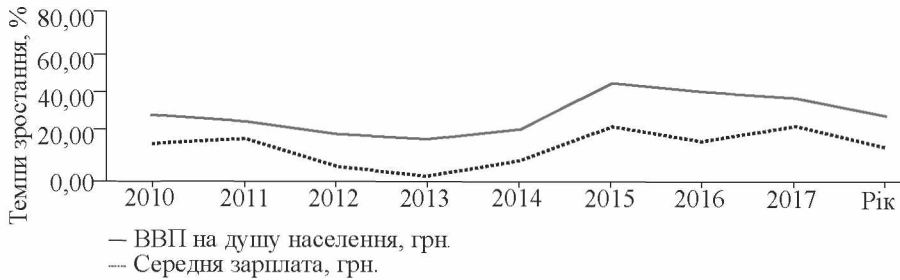

Рис. 5. Темпи зростання ВВП на душу населення та середньої заробітної плати в Україні за 2010—2018 рр., побудовано авторами на основі [2]

Як бачимо, за весь період 2010—2018 рр. існує певний розрив між темпами зростання ВВП на душу населення та середньої заробітної плати, причому з 2011 р. до 2014 р. темпи зростання обох показників зменшуються, але йдуть майже паралельно, то вже у 2015 р. спостерігається збільшення розриву між темпами зростання ВВП на душу населення і середньої заробітної плати. За весь період 2010—2018 рр. зростання розміру середньої заробітної плати відбувається швидше, ніж зростає економіка країни. Все це свідчить про те, що таке зростання заробітної плати необґрунтоване з економічного боку, оскільки не спричинене пропорційним, або ж більшим зростанням ВВП на душу населення та економіки загалом.

Зростання мінімальної заробітної плати призвело до навантаження на бізнес у частині перерозподілу доданої вартості від роботодавця в бік найманого робітника. Це дало можливість наповнити бюджет і поживавити споживчий ринок, але подальші адміністративні збільшення мінімальної зарплати призвели до зростання безробіття (кількості звільнених), а також збільшення тінізації і, як наслідок, необхідності підвищення адміністративного контролю.

Зростання прожиткового мінімуму не відбувається, тому що при його підвищенні збільшується навантаження на бюджет через прив'язку цього показника до соціальних виплат, пенсій і тарифних ставок бюджетників, хоча за підрахунками він повинен бути збільшений мінімум утричі. Все це підтверджує, що дії органів управління не завжди мають економічний сенс, а диктуються політичними міркуваннями, в інтересах екстрактивної, а не інклюзивної логіки.

Важливим напрямком зміни ВВП є проведення структурних реформ, які повинні мати на меті забезпечення довгострокового економічного розвитку. На сьогодні було проведено багато структурних реформ з метою підвищення ВВП у різних секторах економіки України, але не всі з них виявились ефективними.

Зараз, як і багато років тому, вирішення потребують все ті ж питання: приватизація, дерегуляція, лібералізація. Немає пропозицій щодо зміни промислової політики, інвестиційного партнерства держави і бізнесу, кредитування експорту, його страхування, експортних гарантій, функцій держбанків тощо.

Існує також проблема побудови екстрактивної моделі, за якої лише частина громадян безпосередньо бере участь у розподілі ВВП. Причому корупція та монополізація ринку в Україні лише пришвидшують більш глибоке встановлення такої моделі. Для побудови протилежної — інклюзивної моделі розвитку держави, українцям передусім потрібно змінити управлінський апарат, тобто звести вплив так званої «еліти» до мінімуму. Зменшення впливу олігархії не дозволить керувати їй економікою країни для своєї вигоди, а, навпаки, надасть можливість реалізувати плюралізм думок населення, розвинувши таким чином у країні демократію.

Окремою проблемою, що перешкоджає збільшенню ВВП, також є наявність тіньової економіки. За даними Міністерства економічного розвитку і торгівлі України протягом 2017—2018 рр. зафіксовано найнижчий рівень тіньової економіки за останні 10 років, який складав 32% [5]. Але наявність тіньової економіки не можна розглядати як суто негативне явище. Звісно, з одного боку, тіньова економіка передбачає ухилення від сплати податків та недоодержання державою коштів, які могли б бути використані на її розвиток. Проте, з іншого боку, тіньовий бізнес надає можливість населенню з невеликим заробітком отримати деякі види послуг чи придбати товари і прожити за сучасних нестабільних економічних умов, перешкоджаючи таким чином збільшенню кількості бідних у країні.

Отже, питання загальнокорумпованого тіньового бізнесу потрібно переводити на побутовий рівень, який у деяких випадках залишається єдиним джерелом існування для окремих домогосподарств.

Аналізуючи сучасні економічні процеси можна сказати, що проблема подолання бідності обумовлена не тільки зростанням рівня ВВП, але й особливостями його розподілу. У 2017 рр. коефіцієнт Джинні, який визначає ступінь нерівномірності розподілу доходів, становив в Україні 25% і був одним з найнижчих у Європі. У той же час доходи 10% найбагатших перевищують у 40 разів доходи 10% найбідніших українців [6].

Однак не тільки між зростанням ВВП і показником добробуту населення не встановлено лінійного зв'язку, але й між зростанням економіки і ВВП теж не завжди прослідковується цей зв'язок через недостатню кількість інвестицій. Так, інвестиції в Україні складають лише 17% від ВВП, що майже втричі менше від загальносвітового значення даного показника [7].

У той же час є різні країни, які існують в межах схожих ринкових моделей, але все ж таки відрізняються за рівнем розподілу ВВП, наприклад, у США на 1% населення припадає 20% ВВП, тоді як у Данії лише 6%, тому що в процесі розподілу, окрім економічних аспектів, відіграє роль ментальність націй [7].

Ментальність є своєрідною призмою, яка формується під впливом різних обставин (місця проживання, звичаїв, традицій, виховання, освіти тощо) і через яку кожен народ дивиться на одні й ті ж речі під власним кутом.

Зокрема, існує таке поняття як економічна ментальність, яка виражає ставлення певного індивіда чи їх групу до праці, багатства та економіки в цілому. Яскравим прикладом впливу ментальності на економіку може слугувати те, що у Данії населення погоджується з тим, що якщо ти заробляєш більше, тоді і маєш

більше віддавати. В той же час у Франції, коли до влади прийшов соціаліст Франсуа Оллад, який ініціював підвищення податків для багатих, це призвело до того, що французи почали переоформлювати бізнес у Бельгії, де податки були нижчими. Все це говорить про те, що населення не було готове віддавати так багато коштів державі. Тож якщо багаті люди мають соціальну свідомість, погоджуються витратити гроші на загальнодержавні програми, то це формується не матеріальними, а ментальними факторами.

Все це звертає нас до праці нобелівського лауреата 2018 р. Пола М. Ромера про ендогенні фактори розвитку країни. Одним з таких факторів саме в Україні є те, що бізнес не довіряє державним органам влади, тому і вкладає свої капітали не у великі індустріальні проекти, а в найменш ризиковані сфери діяльності, зокрема торгівлю, перепродаж нерухомості, надання послуг.

При цьому серед ендогенних факторів, що перешкоджають зростанню ВВП, можна виділити і ті, на які звертав увагу Макс Вебер у праці «Протестантська етика і дух капіталізму» [8]. На його думку, важливим фактором є етичні норми, які закладають консенсус між державою і бізнесом, найманими робітниками і роботодавцями. Тобто ці етичні норми теж потребують певних змін залежно від історії, виховання та етапу розвитку держави.

Висновки

Питання подолання бідності є надзвичайно важливим для економічного розвитку країни. З одного боку, вони пов'язані з економічними проблемами, а з іншого — з морально-етичними аспектами і формуванням певного ставлення населення до змін в економіці. Тому при розробці стратегій подолання бідності варто опиратися не лише на суто економічні важелі впливу, але й враховувати ментальні особливості суспільства, для якого будуть пропонуватися ті чи інші зміни.

Література

1. Візуалізація процвітання громадян у кожній країні світу у 2018 році. URL: <https://howmuch.net/articles/gdp-per-capita-2018>.
2. Державна служба статистики України. URL: <http://ukrstat.gov.ua/>.
3. Квартальні розрахунки валового внутрішнього продукту України за 2010—2017 роки. Статистичний збірник. К.: Державна служба статистики України, 2018. С. 13—16.
4. У 2018 році споживчі ціни зросли на 9,8%. Держстат України. URL: <https://gordonua.com/ukr/news/money/-u-2018-rotsi-spozivchi-tsini-zrosli-na-9-8-derzhstat-ukrajini-647543.html>.
5. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. URL: <http://www.me.gov.ua/>.
6. Поживанов М. Коефіцієнт Джинні: як Україна стала лідером за рівністю доходів. URL: <https://ua.112.ua/mnenie/koeffitsient-dzhyni-yak-ukraina-stala-liderom-za-rivnistiu-dokhodiv-426448.html>.
7. Новини України й Світу. Головні й останні новини. URL: <https://nv.ua/>.
8. Вебер Макс. Протестантська етика і дух капіталізму / Пер. з нім. О. Погорілого. К.: Основи, 1994. 261 с.